

پروتکل آب‌های کلات

غلامرضا آذری خاکستر^۱

سال ۱۳۸۳ در یک مصاحبه با عباس‌خان جالیر از بزرگان شهر کلات نادر صحبت از سندی شد که در آن به قرارداد آب‌های کلات و روس اشاره شده است. پس از بررسی نسخه مربوط تصمیم بر آن شد که سند مزبور را استنساخ و معرفی نموده تا گوشه‌ای از تاریخ کلات و درگذر معرفی شده باشد.

این سند، سواد پرتکل آب‌های کلات و درگذر می‌باشد. طوری که از تواریخ درج شده در اسناد مشخص است این سواد طی دو مرحله نوشته شده است. در بررسی صورت گرفته دو سواد از این پروتکل در دست است: یکی مربوط به ۲۰ رجب ۱۳۳۰ است که در یک برگ سواد، پروتکل پنجم مربوط به آب چهچه می‌باشد. در انتهای این سند مهرهای بیضی شکل کارگزار مهام خارجه دره جز و کلات با مهر آجودان حضور، ممتحن الملک ثبت شده است. دیگر سواد این پروتکل در ۲۱ رجب ۱۳۳۶ به دستور فتح‌الملک حاکم کلات توسط شیخ حسن یزدی نوشته شده است.

نکته قابل توجه در این پروتکل رودخانه‌های مرزی است که در آن مشخص شده است. با توجه به اینکه اولین رودخانه‌ای که مشخص شده آب‌های لاین با نمره ۲ می‌باشد و از نمره یک این سند نوشته‌ای نیست، احتمال می‌رود آن مربوط به رودخانه زنگلانو باشد که راقم این سطور آن را رویت نکرده است. سند مزبور ۱۰ برگ و ۲۰ صفحه است که هر صفحه آن ۱۰ سطر می‌باشد.

طبق تواریخ مندرج در سواد پروتکل‌ها به نظر می‌رسد زمانی که این پروتکل نوشته می‌شده، پس از بازدید از هریک از رودخانه‌ها در مکانی خاص (خیوق آباد، رودخانه دوشاخ، قراتیکان، دربند ارغون شاه) شروع به نگارش می‌کردند؛ چون هریک از موارد تاریخ جداگانه‌ای دارد. به طوری که درغره شعبان المعظم ۱۳۰۱ پروتکل آب لاین در یک فصل نوشته شده. ۴ شعبان ۱۳۰۱ آب ارچنگان در دو فصل و پروتکل آب نفته که

۱. پژوهشگر تاریخ معاصر

تاریخ ندارد، در دو فصل نوشته شده است.

پروتکل آب چهچه هم تاریخ ندارد و در ۹ فصل به رشته تحریر در آمده است که نسبت به دیگر پروتکل‌ها مفاد آن مفصل‌تر می‌باشد. همچنین آب قراتیکان ۹ رمضان ۱۳۰۱ در ۷ فصل نگارش شده و کلات چای ۶ شوال ۱۳۰۱ در دو فصل منعقد شده است. در پایان پروتکل ۱ صفر ۱۳۰۱ ذکر شده است. تمام تاریخ‌های ذکر شده در متن سواد پروتکل وجود دارد قابل تأمل می‌باشد.

اهمیت پروتکل آب‌های کلات و دره جز در چند محور مهم خلاصه می‌شود.

۱- از لحاظ کشاورزی: در این پروتکل به هر یک از روستاهایی که در مجاورت رودخانه‌ها قرار گرفته‌اند، تکلیف شده است چه محصولاتی کشت شود. این پروتکل که در سال ۱۳۰۱ ق منعقد شده است، نشان دهنده اهمیت آب در آن زمان برای کشور روسیه می‌باشد.

۲- محصولات کشاورزی: مهمترین محصولات کشاورزی منطقه کلات در گذشته عبارت بودند از: گندم، جو، شلتوک، کنجد، سبزی، پنبه و تریاک که در این پروتکل به آنها اشاره شده است. به خاطر اینکه کشت شلتوک نیاز به آب فراوانی دارد، در اغلب رودخانه‌ها کشت این محصول قدغن اعلام شده بود. حتی در برخی از بندهای قرارداد، میزان محصول نیز قید شده است. محصولاتی که در آن ایام در منطقه کلات کشت می‌شده‌اند، حاکی از وضعیت اقتصادی منطقه و تاریخچه کشاورزی این مرز و بوم می‌باشد.

۳- اسکان: یکی از موارد قابل توجه در این سند نحوه اسکان مردم در برخی مکان‌ها می‌باشد که به صراحت اعلام شده جمعیت باید متشکل از چه تعداد خانوار باشد.

۴- یکی دیگر از مسائلی که در این پروتکل قید شده، خراب کردن برخی از نهرها می‌باشد که هفت روز پس از زمان انعقاد قرارداد باید خراب شوند. برخی از نهرها هم بعد از برداشت محصول خراب شده و آب رودخانه برای دره‌های مجاور ممنوع شده است. ایجاد نهر جدید هم ممنوع اعلام شده است.

۵- احداث باغ: هم ممنوع اعلام شده به طوری که مشخص است به صراحت ایجاد باغ در روستای امیرآباد از توابع کلات نادری ممنوع اعلام شده است.

۶- احداث آسیاب: جدید در منطقه ممنوع اعلام شده است.

مکان‌ها

مهمترین مکان‌هایی که در این پروتکل نام‌برده شده عبارت از آبادی‌های کلات و درگز می‌باشد. بیشتر این مکان‌ها در حوزه‌های آبخیز می‌باشند و به خاطر مجاورت با رودخانه‌ها از این مکان‌ها یاد شده است.

۱- رودخانه‌ها: رودخانه دوشاخ، رودخانه لاین، رودخانه ارچنگان، کلات چای، رودخانه مهنه، قراتیکان سو، خورچای، رودخانه آب گرم، رودخانه چهچه.

۲- روستاها و مکان‌ها: دره جز، کلات، لاین، اتک، خیقو آباد، ارچنگان، دروازه دربند نفته، خوجه چشمه، قراتیکان، دروازه چهچه، چهچه، امیرآباد، دره خور، ینگلی قلعه، دره چهچه، قریه زو، دربند ارغون شاه. با دقت در متن پروتکل آب‌های کلات، سیاست‌های کشور روس در قبال ایران مشخص است. مفاد این

قرارداد کاملاً یک طرفه می‌باشد. و چنین قراردادهایی سیاست‌های استعماری کشورهای بیگانه در کشورمان را تبیین می‌کند.

متن سند

بسم الله الرحمن الرحيم

سواد پرتکل آب‌های کلات قرارداد بین ایران و روس

پرتکل آب لاین^۱ نمره ۲

بنا بر دستورالعمل واحدالمضمون مأمور اعلی حضرت پادشاه کل ممالک ایران سلیمان خان امیر تومان و مأمور اعلی حضرت امپراطور کل ممالک روس غنرال شتاب پولکونیک نقولا قورتین قارادایف در خصوص قرار آب اتک و تعیین زمین در میان اهالی اتک و اهالی سرحدیه دره جز و کلات مأمورین مشارالیها بتاریخ غره شهر شعبان المعظم ۱۳۰۱ مطابق ۱۸ ماه مای سنه ۱۸۸۴ در نزد خرابه خیوق آباد مجلس کرده قرار گذاشتند.

فصل اول

در همه دره رودخانه لاین^۲ از دربند[ناخوانا] کمر تا خط سرحد خراسان که تقریباً از چهار ورس طرف جنوب خرابه خیوق آباد میگذرد هیچگونه زراعت و بنائی نباید کرده شود و در این همه مسافت دره مزبور نباید آب را از رودخانه به نهرها بیندازند و نهرهائیکه حالا در این جا است بعد از برداشتن محصولات حالیه باید خراب شود(محل امضای سلیمان خان صاحب اختیار)

سواد پرتکل آب ارچنگان

بنا بر دستورالعمل واحدالمضمون مأمور اعلی حضرت پادشاه کل ممالک ایران صاحب اختیار امیر تومان و مأمور اعلی حضرت امپراطور کل ممالک روس در خصوص قرار آب اتک و تعیین زمین در میان اهالی اتک و اهالی سرحدیه دره جز و کلات [برگ ۲] مأمورین مشارالیها تاریخ چهارم شهر شعبان المعظم ۱۳۰۱ مطابق ۱۸ ماه مای سنه ۱۸۸۴ در نزد خرابه خیوق[آباد]مجلس نموده چنین قرار گذاشتند.

۱. لاین نو در طول جغرافیایی ۵۹ و ۴۵ و عرض جغرافیایی ۳۷،۰۸ در ارتفاع ۸۲۰ متری از سطح دریا واقع شده است. رشته کوه‌های هزارمسجد در جنوب آن از شرق به کلات نادر و از شمال به ترکمنستان و از غرب به درگز محدود است. آذری خاکستر، غلامرضا: لاین در نگاه سیاحان، نشریه هزار میحیت، شماره چهارم، تابستان ۱۳۸۱، ص ۲.
۲. این رودخانه از کوه‌های هزارمسجد سرچشمه می‌گیرد و پس از طی دره‌های پرپیچ و خم، روستاهایی چون لاین کهنه، بابارمضان، احمد آباد، لاین نو، حاجی آباد، کریم آباد و سنگدیوار مشروب کرده وارد خاک ترکمنستان می‌شود. گفته می‌شود روسها در پائین رباط خاکستر، تمام آب رود خاکستر را که به قهقهه می‌رود می‌گیرند و کشاورزی مناطق ایران را در حد فاصل بین رباط و مرز ممنوع کرده‌اند. لاین سو مرز بین کلات و درگز تشکیل می‌دهد. فرهنگ جغرافیایی ایران خراسان؛ ترجمه کاظم خادمیان، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، ص ۹۱۶.

فصل اول

چون خط سرحدی طرف شمالی خراسان تقاطع می‌کند رودخانه ارچنگان را در یکدیگر، تقریباً در مسافت ده ورس و یکربع ورس در شمال قریه مزبوره واقع شده [ناخوانا] قدغن میشود که هیچگونه بناء زراعت در دره ارچنگان که در شمال دربند مزبوره است نکنند.

فصل دوم

در همه مجرای بالای رودخانه ارچنگان زراعت شلتوک نمی‌شود و غیر از شلتوک همه گونه زراعت می‌توانند (سلیمان خان صاحب اختیار)

سواد پروتکل آب نفته نمره ۴

بنا بر دستورالعمل واحدالمضمون مأمور اعلی حضرت پادشاه کل ممالک ایران سلیمان خان صاحب اختیار و مأمور اعلیحضرت امپراطور کل ممالک روس غنرال شتاب پولکونیک نقولا قورتین قارادایف در خصوص قرار آب اتک و تعیین زمین در میان اهالی اتک و اهالی سرحدیه دره جز و کلات مأمورین مشارالیه در اردوی واقع در کنار رودخانه دو شاخ مجلس کرده چنین قرار گذاشتند:

فصل اول

در زمین دره رودخانه دوشاخ کلات چای^۱ که در میان خط سرحدی شمالی خراسان که تقاطع میکند رودخانه مزبوره را در دربندیکه نزد چشمه‌های کوکرد خوجه چشمه واقع است در میان دروازه دربند نفته [برگ ۳] که تقریباً در مسافت هفت ورس در جنوب خط سرحد می‌باشد هیچگونه زراعت و بنایی تجویز نمی‌شود.

فصل دوم

همه زراعت شلتوک که از دروازه دربند نفته^۲ بطرف شمال کرده اند با نهرهائیکه آنها را مشروب میکنند در مدت هفت روز بعد از امضای این پروتکل باید خراب شود (سلیمان خان صاحب اختیار)

سواد پرتکل آب چهچه نمره ۵

بنا بر دستورالعمل واحدالمضمون مأمور اعلی حضرت پادشاه کل ممالک ایران سلیمان خان صاحب اختیار امیر تومان و مأمور اعلی حضرت امپراطور کل ممالک روس غنرال شتاب پولکونیک نقولا قورتین قارادایوف در خصوص قرارداد آب اتک و تعیین زمین در میان اهالی اتک و اهالی سرحدیه دره جز و کلات مأمورین مشارالیه در اردوی قراتیکان^۴ مجلس کرده و چنین قرار گذاشتند.

۱. از دامنه کوه‌های عمارت سرچشمه می‌گیرد و از دربند ارغون شاه وارد کلات شده، پس از مشروب کردن اراضی وارد خاک ترکمنستان می‌شود.

۲. گردنه یا دهنه‌ای باریک در دیواره شمالی قلعه طبیعی کلات در فاصله تقریبی ۲۵/۱۱ کیلومتری گوگ گنبد است.

۳. یک گروه از روستاهای خراسان است. در منطقه کلات نادری در فاصله ۵۳/۳ کیلومتری جنوب شرقی قلعه‌ای نظامی به همین نام قرار دارد و محصولات برنج و گندم توسط رودی پرآب آبیاری می‌شود. اهالی آنجا از ترک‌ها

و عرب‌ها می‌باشند. فرهنگ جغرافیایی ایران خراسان؛ ترجمه کاظم خادمیان، ص ۳۰۵.

۴. قره تیگان روستای مرزی در جنوب شرقی مرز منطقه کلات نادر است.

فصل اول

چون خط سرحد شمالی خراسان تقاطع می کند دره رودخانه چهچه را دربندیکه نزدیکی چهچه قزل باش واقع است و دروازه چهچه نامیده میشود لهذا بقزلباش ها تجویز نمیشود که در شمال خط سرحد هر گونه زراعت بکنند و هرگونه زراعت قزلباشی که حالا در آنجا موجود است باید بدون درنگ خراب شود.

فصل دوم [دویم]

در قریه چهچه قزلباشی عددخانوار نباید زیاد بر شصت خانوار بشود. محل برای زراعت این قریه معین میشود از دره مزبور بطرف جنوب [برگ ۴] در دره رودخانه چهچه تا دربندیکه هفت و بررسی بالاتر از قریه چهچه واقع است هر سالی باید یکطرف رودخانه را در این مسافت زراعت بکنند و زراعت را از آب رودخانه بواسطه یک نهر که از دم دربند ابتداء می شود مشروب کند. زراعت کنجد و سبزی کاری از همه جهت نباید زیاد از یکخروار بشود و در نزد این قریه باغات از مقداریکه حالا موجود است نباید بیشتر شود.

فصل سیم

در همه مسافت دره رودخانه چهچه در میان دربند مذکور فوق که از طرف جنوب قریه چهچه هفت ورسی بالاتر از قریه مزبوره می‌باشد و میان دربندیکه در نزد قریه امیر آباد^۱ و در جائیکه خورچای^۲ به آب کم بهم وصل میشود و از این رودخانه چهچه نامیده میشود هیچگونه زراعت تجویز نمیشود.

فصل چهارم

در دره رودخانه آب گرم در همه مسافت آن نباید زراعت بشود. بیرون کردن آب از مجرای آن قدغن می شود نهرهائیکه در دره است آب گرم موجود است باید خراب شود.

فصل پنجم

عدد خانوار امیرآباد نباید زیاد از بیست خانوار باشد. احداث باغات در این جا تجویز نمی شود محل از برای امیر آباد معین می شود و در دره خورچای از قریه مزبوره بطرف جنوب دربند اول که بالاتر از خرابه ینگی قلعه واقع است هر سال تجویز نمی‌شود که یک ثلث همه این مسافت زمین را زراعت کنند. غیر از گندم و جو و کنجد و پنبه و سبزی کاری نیز اجازه میشود ولکن از این ها نباید زیاد بر پنجاه من نیم خروار بکارند.

فصل ششم

[برگ ۵] در قریه خور^۳ عدد خانوار نباید از سیصد خانوار بگذرد. محل از برای زراعت این قریه در دره خور چای در میان خود قلعه خور و مخرج جوییکه دربندیکه از طرف جنوب خرابه ینگی قلعه در جائیکه محل زراعت‌های

۱. در فاصله ۳۸ مایلی (۶۱ کیلومتری) مشهد بر سر راه کلات نادری از راه چهچه واقع است. فرهنگ جغرافیایی ایران خراسان، ترجمه کاظم خادمیان، ص ۹۳
۲. خورچای رودی است در خراسان که از نزدیکی آبادی خور که رودخانه نامش را از آن گرفته است، سرچشمه می‌گیرد و با جهت شمال شرقی در میان تنگه چهچه جریان می‌یابد و در آنجا به نام رود چهچه نامیده می‌شود و به تجن می‌ریزد. فرهنگ جغرافیایی ایران خراسان؛ ترجمه کاظم خادمیان، ص ۱۳۴
۳. روستا و گردنه‌ای واقع در مسیر جاده مشهد به کلات نادر است.

امیرآباد منتهی می‌شود واقع است. خود دربند مزبور نباید زراعت بشود هر سال در این مسافت ثلث همه این محل زراعت می‌توانند بنمایند. غیر از گندم و جو به اهالی تجویز می‌شود زراعت کنجد و پنبه و سبزی کاری مشروط براینکه از همه جهت زیاد بسه خروار از اینها یعنی از پنبه و کنجد و سبزی کاری نکارند. همچنین زراعت شلتوک نیز تجویز می‌شود به آنها به شرطی که زیاد بسه خروار شخم نکارند.

فصل هفتم

نهرهائیکه بواسطه آنها آب براعتها داده شود نباید از دامنه تپه هائیکه اینطرف و انطرف دره واقع شده بالاتر کشیده نشود بعد از برداشتن محصولات آب آنها از انهار بدون درنگ به مجرای رودخانه رها شود بردن آب از مجرای رودخانه بدره های همجوار دره خور قدغن میشود.

فصل هشتم

همه زراعتهای شلتوک که امساله کرده اند در همه مسافت دره چهچه و خورچای از خطه سرحد خراسان تا دربندیکه بالاتر از خرابه ینکی قلعه واقع است تا نهرهائیکه آنها را مشروب میکنند باید بلا درنگ خراب شود و آب از آنها به مجرای رودخانه رها شود درمستقبل زراعت شلتوک در همه این جاها بدون حرف قدغن میشود مگر مقدار شلتوک که در فصل ششم [برگ ۶] همین پرتکل از برای اهالی قریه خور معین شده است و همچنین در همه مسافت دره خور زراعت تریاک قدغن میشود.

فصل نهم

در همه مجرای رودخانه خورچای و آب گرم و رودخانه چهچه هیچگونه بنای جدید و آبادی و آسیاب تازه و باغات جدید تجویز نمی‌شود. سلیمان خان صاحب اختیار

نمره ۶ سواد پرتکل آب قراتیکان

بنا بر دستورالعمل واحداالمضمون مأمور اعلی حضرت پادشاه کل ممالک ایران سلیمان خان صاحب اختیار امیر تومان و مأمور اعلی حضرت امپراطور کل ممالک روس غنرال شتاب پولکونیک نقولا قورتین قارادایف در خصوص قرارداد آب و تعیین زمین در میان اهالی اتک و اهالی سرحدیه دره جز و کلات مأمورین مشارالیهما بتاریخ نهم شهر رمضان المبارک ۱۳۰۱ مطابق ماه [ناخوانا] ۱۸۸۴ در اردوی قراتیکان مجلس کرده چنین قرار گذاشتند:

فصل اول

محل از برای زراعت قراتیکان تعیین میشود در دره رودخانه مهنه (قراتیکان سو) در میان خط شمالی خراسان که تقاطع میکنند دره رودخانه مزبور را در بندیکه ترکیب یافته از صخره‌های چهل گذرد و قله [ناخوانا] سفید و میان مخرج شمالی دربندیکه نه ورس طرف جنوب غربی خط سرحد مزبور واقع است علاوه بر گندم و جو زراعت پنبه و کنجد نیز تجویز میشود مشروط براینکه [برگ ۷] از پنبه و کنجد زیاد بر یکخروار کاشته نشود در هریک از طرفین رودخانه آب باید فقط بواسطه یک نهر بالا برده شود باغات این قریه نباید از مقداری که حالا موجود است زیاد بشود.

فصل دوم

از برای قریه‌های ینگى قلعه و بهبود خان قلعه و سرودقلعه داده می‌شود و مسافت زمین دره رودخانه از در بندیکه در دو ورس و یکربع ورس طرف شرق ینگى قلعه واقع است به بالا تا در بندیکه در یک ورس و یک ربع ورس بالاتر از محل ارتکند واقع شده غیر از گندم و جو کاشتن پنبه و کنجد و سبزی کارى نیز در این مسافت تجویز میشود ولی عموماً از همه اینها یعنی پنبه و کنجد و سبزی کارى نباید زیاد بر یک خروار بکارند.

فصل سیم

در همه باقى مسافت دره رودخانه مهینه (قراتیکان سو) غیر از جائیکه در دو فصل اولی همین پرتکل ذکر شده هیچگونه زراعت تجویز نمی‌شود همه نهرهائیکه حالا در این مسافت موجود است باید در مدت هفت روز خراب بشود.

فصل چهارم

در همه مجرای رودخانه شورسو زراعت گندم و جو تجویز می‌شود ولی غیر از گندم و جو نباید زراعت دیگر بکنند. رودخانه آب زو تا نقطه ایکه آب رودخانه [ناخوانا] که در خرابه [ناخوانا] می‌شود بهم متصل می‌شوند هم چنین رودخانه مزبور تا نقطه وصل آن به آب زو به اختیار اهالی هر دو قریه‌های زو واگذار می‌شود. زراعت شلتوک در همان جاه تجویز می‌شود. ولی نباید زیاده بر یکخروار شخم بکارند این مقدار شلتوک باید در دره زو در مسافت نیم فرسخ سه ورس از زو باینطرف کاشته شود پائین تر از نقطه اتصال دو آب مزبور در دره که شعبه رودخانه مهینه را ترکیب میکند تا خرابه اول طرق تی اهالی قریه را تجویز نمی‌شود زراعت گندم و جو و غیر از گندم و جو نباید چیز دیگر بکارند. بهره مند شدن از آب چشمه‌هائیکه در نزد خرابه‌های طرق تی و همچنین پائین تر از آنجا بدون حرف قدغن می‌شود بردن آب بواسطه نهرها از همه این آبها در رودخانه‌ها که در این فصل ذکر شده بدره‌های همجوار بدون حرف قدغن میشود.

فصل پنجم

در همه رودخانه مهینه (قراتیکان سو) آب را از برای مشروب کردن نباید بالاتر از دامنه‌های که اینطرف و آن طرف دره واقع از نهرها باید بدون درنگ برودخانه‌ها رها شود بردن آب از دره رودخانه مهینه بدره‌های همجوار و هم چنین شورسو قدغن می‌شود.

فصل ششم

زراعت‌های شلتوک که امسال در همه مسافت دره رودخانه مهینه کرده اند بانهاریکه آنها مشروب میکند باید بدون درنگ خراب شود. در مستقبل در همه مجرای رودخانه مهینه زراعت شلتوک و تریاک قدغن میشود مگر مقدار شلتوک که در دره آب زو موافق فصل چهارم همین پروتکل باهالی زو تجویز شده است.

فصل هفتم

در همه مجرای رودخانه مهینه هیچگونه آبادی و بنای جدید احداث نباید بشود. سلیمان خان صاحب اختیار.

سواد پرتکل کلات چای نمره ۷

بنا بر دستورالعمل واحداالمضمون مأمور اعلی حضرت پادشاه کل ممالک ایران سلیمان خان صاحب اختیار

امیر تومان و مأمور اعلی حضرت امپراطور کل ممالک روس غنرال شتاب پولکونیک نقولا قورتین قراردادیف در خصوص قرارداد آب اتک و تعیین آب و زمین در میان اهالی درجز و کلات مأمورین مشارالیهما بتاريخ ششم شهر شوال المکرم ۱۳۰۱ مطابق ۷ ماه [ناخوانا] سنه ۱۸۸۴ در اردوی دربند ارغون شاه^۱ مجلس کرده و در تکمیل پروتکل که در چهارم و دهم شهر شعبان سنه ۱۳۰۱ مطابق ۲۸ شهر مای سنه ۱۸۸۴ امضاء شده بود چنین قرار گذاشتند:

فصل اول

در همه مجرای علوی کلات چای رودخانه دو شاخ در میان دربند ارغونشاه و دربندیکه تقریباً نه ورس یکفرسخ و نیم بالاتر از بند ارغون شاه واقع است فقط زراعت گندم و جو تجویز می شود. بردن آب از رودخانه بدره های همجوار تجویز نمی شود.

فصل دوم

در دره رودخانه کلات چای و رودخانه دو شاخ در میان دربندیکه ارغونشاه و دروازه نفته علاوه بر سایر زراعتها شلتوک تجویز می شود ولی شلتوک نباید بیشتر از سی خروار شخم بکارند بردن آب از رودخانه به دره های همجوار غیر از دره های واقعه در نزدیکی گنبد که بالفعل موجود دارند قدغن میشود علاوه بر انهاریکه حالا هست احداث نهر جدید تجویز نمی شود و بعد از برداشتن محصولات آب انهار را بدون درنگ باید برودخانه رها شود. انهار را باید همیشه پاک و بی عیب نگاه بدارند و آب در هیچ جا نباید به هیچوجه تلف شود.

محل امضای سلیمان خان صاحب اختیار امیرتومان

سواد پروتکلی است که جناب سلیمان خان صاحب اختیار امیرتومان با پولکونیک مأمور روس، آب و زمین کلات را قرار داد نموده‌اند. تاریخ ۱ شهر صفر المظفر توشقان ثیل ۱۳۰۱.

حسب الفرمایش حضرت مستطاب اجل اکرم حکمران کلات و نواحیه آقای فتح الملک^۲ لم یزال شوکته و اقتداره و عدله و رحمه الی طبقات الناس سیما الضعفا و الفقراء بید اقل الطلاب و الحاج شیخ حسن یزدی عفی الله عنهما بجاه محمد سید المرسلین و الی الطاهرین تحریر شد [ناخوانا] فی بیست و یکم شهر رجب المرجب ۱۳۳۶.

پرتال جامع علوم انسانی

۱. گردنه‌ای در خراسان است که مدخل جنوبی قلعه طبیعی کلات نادری را تشکیل می دهد و ارتفاع ۹۶۰ متر دارد. یک واحد نگهبان توپخانه ایران و تعداد اندکی روستا در لبه‌های کوه و عمدتاً در سمت غرب دیده می‌شود گفته می‌شود آب رودخانه اینجا ناسالم است. فرهنگ جغرافیایی ایران خراسان، ترجمه کاظم خادمیان، ص ۴۲۷.

۲. فتح علی خان (فتح‌الملک) پسر یلنگ توش خان مدتها حاکم کلات بود. یلنگ توش خان در شورش سالار و محاصره مشهد با سایر رؤسا و خوانین ایلات خراسان شرکت داشتند که در این جنگ در ۱۲۶۴ ق کشته شد و پسرش بهبود خان جلایر جای او را گرفت. میرنیا، سید علی: ایلها و طایفه‌های عشایری خراسان، مشهد، نسل دانش، ۱۳۶۹، ص ۵۷.